

PRATARMĖ

Tokių mokslininkų, kaip profesorius, habilituotas daktaras Vladas Žukas, sukaktys tampa įvykiu: minimos, įprasminamos darbais ir atminimo ženklais, iš mokslinio ir akademinio kapitalo semiamasi patirties. Į šį sąrašą patenka ir vertingiausių veikalų pakartotinės laidos bei dienos šviesos dar neišvydusių rankraščių publikacijos. Savo valandų V. Žukas jau sulaukė. Tai patvirtina devyنياتdešimtmečio proga kolegų ir Vilniaus universiteto specialistų profesionaliai parengta bibliografijos rodyklė¹, ant Vilniuje, šalia Baltojo tilto, esančių Mokslininkų namų (J. Tumo-Vaižganto g. 9) sienos atidengta paminklinė lenta, šimtmečio sukakties proga įvykę ir gausių lankytojų sulaukę tokie renginiai kaip „Atminimo popietė“ ir paroda „Prisiminimų puslapiai...“ erdviuose Vilniaus universiteto bibliotekos salėse, atminimo renginys su V. Žukui dedikuotų ekslibrisų ir dailės kūrinių paroda Beatričės Grincevičiūtės bute-muziejuje Vilniuje (A. Vienuolio g. 12), bibliotekininkų profesinės bendruomenės renginys Adomo Mickevičiaus bibliotekoje (Trakų g. 10), Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Lituanistikos skaitykloje veikusi V. Žuko darbų paroda bei kitos viešosios pagarbos paraiškos.

Gimtojo krašto Radviliškio rajono Sidabravo bibliotekoje (Vaižganto g. 2) jau 2014 m. buvo įkurtas profesoriaus Vlado Žuko memorialinis kambarys. Jo ekspozicija sudaryta iš šeimos dovanų: įžymiojo kraštiečio paliktų senųjų knygų, dailės kūrinių (Vytauto Cipliausko tapyto Profesoriaus mamos Onos Žukienės, sūnaus Vaidoto tapyto tėvo portreto), Felicijos Bortkevičienės kalbos

- 1 *Vladas Žukas*: bibliografijos rodyklė, 1950–2014 / Vilniaus universitetas, Vilniaus universiteto biblioteka, Komunikacijos fakulteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas; [parengė Salomėja Peciuškienė, Eglė Akstinaitė-Veličkienė, Dalia Valikonytė, Žiedūnė Zaveckienė]; [sudarė Domas Kaunas]. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015. 194, [1] p.: iliustr., faks., portr.

premijos statulėlės ir kitų asmeninių daiktų. Memorialinis kambarys gausiai lankomas. Vien sukaktuvinais metais į biblioteką užsuko daugiau kaip trys šimtai Baltijos kelio motociklininkų – motorinio dalyvių. Už jaukią memorialinio kambario aplinką ir įdomią ekspoziciją jie gyrė, pagal išankstinį planą vykdė ralio užduotis, gilinosi, duomenis fiksavo, fotografavo ir dėkojo steigėjams, nuoširdžiai darbuotojai bibliotekininkei Jūratei Kurandienei. Atsisveikino draugais ir pažadėjo dar lankytis.

Profesorius, habilituoto daktaro Vlado Žuko (1925–2014) vardas bei autoritetas yra pripažintas ne tik Lietuvos, bet ir kitų Baltijos regiono šalių humanitarinių bei socialinių mokslų srityse dirbančių mokslininkų bendruomenėse. Produktivus senosios raštijos tyrinėtojas, knygotyryninkas, bibliografotyryninkas, kultūros istorikas, moderniojo meno kolekcininkas pasižymėjo aukšta erudicija, profesionaliai įvaldytu tyrimų teorijos ir metodų arsenalu, kritiniu mokslo išteklių vertinimu ir šaltinių interpretavimu. Pažymėtinas pavyzdinis atidumas ir prierašumas prie svarbių Lietuvos kultūros istorijos temų, kurios ne vienos lietuvių kartos savimoneje yra įgijusios sakralinę ir simbolinę reikšmę. Profesorius buvo lituanistas pagal Universiteto diplomą (studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą, 1972 m. įgijo filologijos mokslų daktaro laipsnį, 1980 m. suteiktas profesoriaus vardas, atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę ankstesnis daktaro laipsnis nostrifikuotas filologijos mokslų habilituoto daktaro laipsniu. Anksti tapęs pripažintu žymiausios akademinės bendruomenės – Vilniaus universiteto – nariu, beveik visą pedagoginės ir mokslinės veiklos laiką (keturis dešimtmečius) paskyrė lietuviškos raštijos, knygos kultūros ir istorijos tyrinėjimams. Jie įgyvendinti lietuvių bibliografijos akademiniiais kursais, disertacijomis, dvidešimt aštuoniomis knygomis, studijomis ir straipsniais. Juose ryškia linija eina kovos dėl gimtosios kalbos viešojo vartojimo, rašto, knygos lietuviškais spaudmenimis teisių imperinės Rusijos priespaudos laikais motyvas. Mokslininko veikaluose atskleistas panoraminis knygos, ypač kritiniais momentais, vaidmuo formuojant bendrinę kalbą (labiausiai knygų žemaičių ir aukštaičių tarmių pagrindu) ir tautinės savimones brandą.

Kelias koncentruotas tyrimų strategines linijas išryškina jo publikacijų viso teminė ir tipologinė analizė. Iš jos ryškėja pirmenybė žymiesiems plačiąja prasme XIX–XX a. lietuvių kultūros veikėjams. Dėmesys jų asmenybėms, gyvenimo ir charakterių savitumams suteikė galimybių mokslinėmis interpretacijomis nustatyti platesnius veiklos akiračius, būties esmę, daugiau spalvų – žmogiško jaukumo ir šilumos, jų kilmę, išsilavinimą, etinius pagrindus ir socialinius interesus, pilietines ir patriotines nuostatas, tyrimų išliekamąją vertę.

Profesoriaus tyrimų ir iš jų išsirutuliojusių akademinių kursų atrama tapo bibliografiniai šaltiniai, bibliografinių veikalų lietuvių ir europinėmis kalbomis ištekliai, jų įtaka mokslui ir kultūrinei edukacijai. Ši kryptis įgyvendinta ne tik patirties tyrimais, bet ir asmeniškai bei kolektyviai rengiamomis personalinėmis ir teminėmis rodyklėmis. Jis buvo lietuvių retrospektyviosios nacionalinės bibliografijos rengimo programos dalyvis ir sudarytojas.

Dažnos bibliografijos lauko atodangos vedė Didžiosios Lietuvos kalbos paminklų (dominikono Dominyko Sutkevičiaus istorinio lietuvių kalbos žodyno rankraščio, europinio išsilavinimo Eduardo Volterio surinktos lietuvių bei latvių lingvistinės medžiagos pagrindu parengto, tačiau pervartų metais dingusio žodynėlio, vilniečio Jurgio Šlapelio leksikografinių bei kitų autorių ankstyvųjų kalbotyros darbų) link. Jų rengėjai bei paveldas tapo lietuvių enciklopedinių veikalų brandinimo bei kokybės siekio užduotimi. Filologinis pasirengimas V. Žuką motyvavo tyrinėti lietuvių kalbos mokslo bibliografijos šaltinius, skelbti kalbininkų (Juozo Balčikonio, Kazimiero Būgos, Ernsto Fraenklio, Jono Jablonskio) archyvinę medžiagą. Paminėtinos publikacijos ir straipsniai apie XX a. paskutinių dešimtmečių kalbininkus, studijų laikų Vilniaus universiteto autoritetus prof. J. Balčikonį, Dominyką Urbą, Aleksandrą Žirgulį, knygą apie artimą bičiulį lituanistą prof. Juozą Pikčilingį (*Gyvenimas gimtajai kalbai*, 2001). V. Žuko darbai publikuoti ne tik Lietuvos, bet ir Baltijos šalių, Lenkijos ir Rusijos mokslo leidiniuose.

Patys svarbiausi, knygomis paskelbti prof. V. Žuko veikalai sudaro tęstinį ir užbaigtą tyrimų ciklą, kurį pavadintume „Lietuvių knygos kultūra bei jos kūrėjai: tarp tradicijos ir novatoriškumo“. Giliausi ir reikšmingiausi tyrimai aprėpė lietuvių spaudos tradiciniu raidynu draudimo bei kovos prieš jį 1864–1904 m. epochos, po jo panaikinimo atgijusios lietuvių 1905–1917m. bei Lietuvos Respublikos 1918–1940 m. spaudos leidybos ir sklaidos istoriją. Jie paskelbti monografiniais veikalais. Ypač nuosekliai gilintasi į nepriklausomos Lietuvos Respublikos spaudos leidybą ir leidyklas. Jos pasiekė pramoninio knygos verslo ir meno europinį lygį. Šiose knygose pirmą kartą pateikta ir susistemintų bei metodologiškai apibendrintų duomenų apie knygos kultūros poveikį visuomenei, knygotyros nuopelnus siekiant įtakos akademiniam mokslui rezultatų. Bene ryškiausiu orientyru laikytas Lietuvos, nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo universiteto profesorius ir mokslinės bibliotekos direktorius Vaclovas Biržiška. Jo asmenybės, darbų pločio, gylio ir išliekamosios reikšmės temą vainikavo fundamentali monografija *Gyvenimas knygai: Vaclovas Biržiška* (2012). To meto knygos meno viršūne, Profesoriaus teigimu, tapo pasaulinėse ir nacionalinėse grafinio meno parodose apdovanotos Viktoro Petravičiaus, Domicelės

Tarabildienės, Telesforo Kulakauskio knygos, ryškėjo ir kitų, jaunosios kartos dailininkų moderniojo spaudos dizaino siluetai.

Modernėjant mokslui, V. Žukas anksti susitelkė į asmeninių, visuomeninių bei valstybinių bibliotekų, skaitymo problemų, bibliofilijos, jos sąjūdžio tyrimus. Vertindamas Nepriklausomos Lietuvos inteligentijos nuopelnus bibliofilijai, edukaciniu tikslu 1977–1981 m. vadovavo Vilniaus Martyno Mažvydo knygos bičiulių klubui. Jo darbo bei publikacijų pėdsakai matomi šalies ir tarptautiniu lygmenimis. Nepaisant to, ideologinei cenzūrai V. Žuko veikloje užfiksavus prasilenkimus su režimo vykdoma tautinės kultūros diskriminacine politika ir (neoficialiai) dėl atsiribojimo nuo komunistų partijos iš pareigų buvo priverstas pasitraukti.

Egodokumentiniai tyrimai (liudijimų, dienoraščių, korespondencijos ir kitos medžiagos komentuotos publikacijos) laikytini mokslininko darbo kasdienybe. Iš jo atsiskleidžia aukšta šaltinių tyrėjo kvalifikacija: pagrindinės darbų linkmės – išteklių formavimas, dokumentų klasifikavimas, metodai, taikymas tiriamuosiuose darbuose ir akademinėse priemonėse. Dar Profesoriaus gyvenimo metais išryškėjo nuosekliai kurto asmeninio egodokumentinio paveldo išteklių išliekamasis svoris bei perspektyva: didelė ir plataus spektro mokslo, meno ir kultūros dokumentų tyrimų bazė. Šiandien korespondencijos, atsiminimų, dienoraščių užrašų, mokslinio darbo tikslu kone visos mokslinės veiklos laikotarpiu kaupti asmeniškai fiksuoti mokslo, meno bei kultūros veikėjų tyrimų ir publikavimų poreikiams dokumentuoti liudijimai saugomi Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus fonde, pavadintame prof. Vlado Žuko vardu. Jo aprėptis: nuo ištakų 1965 m. iki paskutinių gyvenimo dienų. Šaltinių išteklių naudojimas vis sparčiau didina pagreitį. Minėtame fonde įvairių humanitarinių mokslų šakų tyrėjai randa ir ras duomenų apie paties V. Žuko asmeninius tarptautinio pobūdžio mokslo ir kultūros ryšius su Baltijos šalių, Lenkijos, Baltarusijos, Bulgarijos, Rusijos, Ukrainos, lietuvių išeivijos Vakarų Europoje bei Šiaurės Amerikoje iškiliais mokslininkais, menininkais ir kultūros darbuotojais.

Svarbiausių universitetinių dalykų dėstytojas profesorius, edukologas, rezultatyvus mokslo tyrėjas vadovavo Vilniaus universiteto Istorijos, nuo 1991 m. – Komunikacijos fakulteto absolventų baigiamiesiems darbams, dalyvavo daktaro disertacijų gynimo tarybose, kūrė šiuolaikinį Lietuvos valstybės specialistų ir mokslininkų potencialą. Tai puikaus rezultatyvumo pavyzdys Lietuvos moksle. Profesoriaus tyrinėjimai yra parengti remiantis nuo Vytauto Didžiojo universiteto įsteigimo ugdoma knygotyros istoriografijos tradicija ir užsienio mokslo mokyklų patirtimi. Šie veikalai yra vertinami mokslininkų ir

specialistų, jie naudojami šių dienų universitetų auditorijose dėstant svarbiausius komunikacijos ir informacijos mokslo krypties akademinius kursus.

Už akademinius nuopelnus ugdant aukštos kvalifikacijos specialistus Lietuvos bibliotekininkų draugija profesoriumi V. Žukui 1994 m. suteikė Draugijos garbės nario vardą, už imperinės Rusijos įvesto spaudos draudimo lietuviškais rašmenimis draudimo tyrimus jo panaikinimo 100-čio proga (2004) paskirta Felicijos Bortkevičienės kalbos premija. Dabartiniam vartotojui teikiamas Vilniaus universiteto „Knygotyros“ mokslo darbų specialusis tomas, siejamas su asmeninės sukakties šimtmečiu. Profesorius šį leidinį 1967–1969 m. redagavo, 1985–1991 m. ėjo redaktorių kolegijos nario pareigas, skvarbiu dėmesiu bei didelėmis pastangomis nuolat kėlė „Knygotyros“ reitingus ir tarptautinį pripažinimą. Jo moksliniai darbai sudaro itin vertingą leidinio publikacijų dalį.

Profesoriaus sukaktiui dedikuotas tomas sudarytas iš įvairiopos paskirties bei turinio mokslinių ir egodokumentinių publikacijų. Dalis jų skirta V. Žuko dešimtmečiais vykdytoms tyrimų temoms. Jie laikytini mokslininko darbų tęsiniu. Komunikacijos fakulteto auklėtiniai, pripažinti ir jaunesnieji mokslininkai, analizuoja nacionalinės bibliografijos duomenų skaitmeninės integracijos, akademikų asmeninių bibliotekų raidos ir paveldo kultūros, šiuolaikinės kultūrinės periodikos struktūros sanklodos ir leidybos būklės problemas. Su V. Žuko interesais susijęs ir Vilniuje veikiantis Žydų muziejus, turintis unikalią biblioteką.

V. Žuko mokslo interesų lauką atliepia Vilniaus universiteto bibliotekoje sukaupto knygos meno fondo atodanga, skaitymu biblioterapijai teikiamo poveikio optimizavimo problema (kartą Profesorius bandė į ją gilintis kartu su disertaciją rengti pasišovusia doktorante). „Knygotyroje“ daugėja Ukrainos tyrėjų publikacijų. Šiame tome bus pristatyti tyrimų duomenys apie vaikų literatūros cenzūrą totalitarinėje ir posttotalitarinėje epochoje. Jos represyvus taikymas neaplenkė ir Lietuvos vaikų literatūros. Temos ir tyrimų duomenys aktualūs, sulauks vartotojų vertinimų, kartu didins diskusijų pagreitį ir tikslins tolesnių tyrimų orientyrus.

Priartėti prie Profesoriaus asmenybės tiesiogiai talkins egodokumentinių liudijimų ir atminties skyrius. Pirmajam teko tik du straipsniai, parengti vieno iš Profesoriaus mokinių ir į mokslą linkusio Žukų genties jaunosios kartos atstovo dr. Teodoro Žuko. Tenka pripažinti šio žanro publikacijų nedidelį pasirinkimą. Problemą lėmė asmenybės amžininkų stygius, ypač filologų, su kuriais V. Žukas kartu studijavo buvusiam Vilniaus universiteto jungtiniame Filologijos-istorijos mokslų fakultete ir su kuriais ilgai išlaikė užmegztus ryšius. Atminties skyrių sudaro lakoniškų pasakojimų rinkinys momentinių kontak-

tų tema, pastabos apie bendravimą abipusiškai svarbiu klausimu, rūpinimąsi sukaupto rankraštinio paveldo išsaugojimu, bibliofilijos interesais grįstus ryšius. Iš jų daugiau atsiskleis V. Žuko pasirengimas ir mobilumas knygos kultūrą populiarinti visuomenėje. Giliau suvokti Profesoriaus vidinę asmenybę, jo charakterį, elgseną šeimoje, savijautą artimoje bei politika paženklintoje aplinkoje padės sūnaus Sauliaus Žuko šaltiniais patikrintų išvalgių atsiminimų lapai. Ateičiai liktų užduotis atsiminimais ir išsamia studija atskleisti V. Žuko polinkį į meną, jo kolekcionavimo genezę ir pagreitį, galutinį rezultatą bei jo likimą. Būtiniausias šaltinis guli po ranka: paties kūrėjo gyvenimo pabaigoje statytas pamėgto meno paminklas – asmeninės kolekcijos albumas *Susitikimai su daile*².

Bendrąjį egodokumentinių liudijimų ir atsiminimų šaltinių išteklių sudarė paties V. Žuko rankraščiais likę ir publikuoti atsiminimai apie bendradarbiavimą su kultūros, mokslo ir meno sąjūdžio dalyviais, chronologinę orientaciją teikiančios dedikacijos paskutiniu amžiaus tarpsniu dažnai leidžiamose knygose, tome dalyvaujančių autorių atsiminimai, užrašai, biografinės pastabos. Daug aiškumo įnešė šeimos ir įvairaus amžiaus Žukų genties narių liudijimai, konsultacijos, pastabos, paveldo saugotojų informacija apie jo gyvybingumą. Nors ir nesiryžę imtis atsiminimų fiksavimo, naudingomis žiniomis prisidėjo Profesoriaus vadovauto Vilniaus universiteto Studentų mokslinės draugijos Bibliotekininkystės ir bibliografijos būrelio nariai.

*Domas Kaunas,
Tomas Petreikis*

2 ŽUKAS, Vladas. *Susitikimai su daile = Encounters with Art*: kolekcijos albumas = album of the Collection / [tekstų autoriai: Vladas Žukas, Helmutas Šabasevičius, fotografas Antanas Lukšėnas]. Vilnius: [Savas takas ir Ko], 2009. 304 p.: iliustr.